

B L A Ž M O Č N I K

CERKVE

V ŽUPNIJI CERKLJE
NA GORENJSKEM

SLIKA NA NASLOVNICI:

Mozaik pokončne ovalne oblike v t. i. slovenskem narodnem slogu, ki ga je po načrtu Ivana Vurnika za nišo osrednje Plečnikove lope pred cerkljansko cerkvijo leta 1962 izdelala sestra Darinka Bajec.

Osrednji motiv z belocvetno lilijo, simbolom čistosti, predstavlja Marijo. Je na modrem, ki je njena barva. Obdaja ga ducat šesterokrakih zvezd, ki predstavljajo Apokaliptično ženo oz. njeno krono, so pa na škrlatni barvi. Krona in škrlat skupaj predstavljata Marijino kraljevsko dostojanstvo.

Mozaik lahko beremo tudi kot podobo cerkljanske fare, kjer dvanajst podružnic – zvezd obdaja njeno središče, trocvetno lilijo pa kot tri cerkve, ki naj bi po izročilu stale v njem.

KOLOFON:

Cerkve v župniji Cerklje na Gorenjskem

Avtor besedila, fotografij in ilustracij ter grafična priprava: Blaž Močnik

Jezikovni pregled: Daniela Močnik, prof.

Datotečni format: PDF

Naslov URL: <http://zupnija-cerklje.si/o-zupniji/>

Izdala in založila: Župnija Cerklje na Gor., zanjo mag. Jernej Marenk, žpk.

Cerklje na Gorenjskem, januar 2018

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=293603072

ISBN 978-961-288-243-3 (pdf)

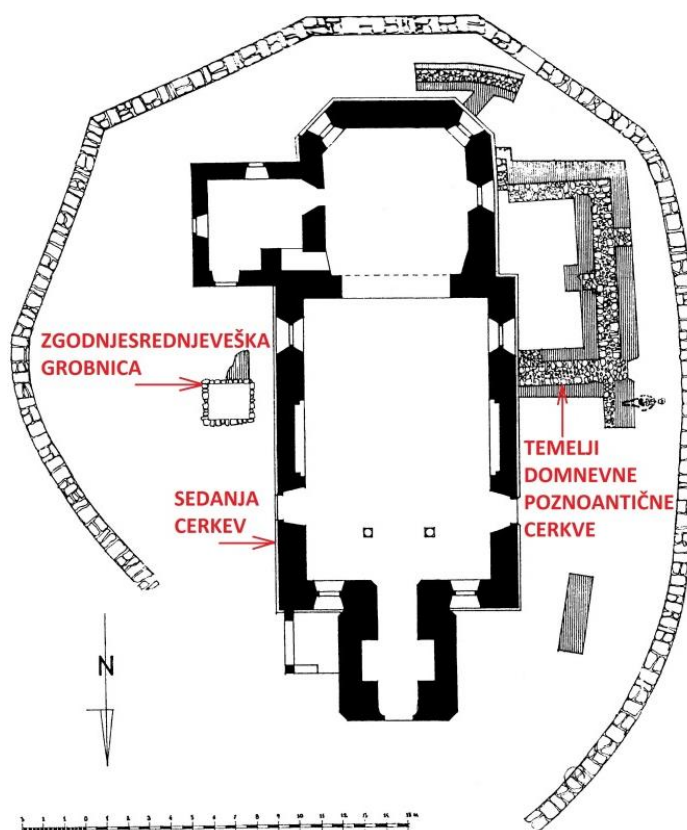
ZAČETKI

O krščanstvu na Cerkljanskem v prvem tisočletju po Gospodovem učlovečenju ne vemo prav veliko, a vsaj od četrtega stoletja je tu, tako kot drugje v rimskem cesarstvu, gotovo že obstajala skupnost vernikov, ki se je zbirala v Kristusovem imenu. V okviru rimskodobne naselbine ob potoku Pšata v sedanjem Šmartnem pri Cerkljah so v četrtem stoletju postavili imenitnejšo stavbo, ki bi lahko bila cerkev, a bi bile za zanesljivejšo interpretacijo potrebne obsežnejše arheološke raziskave znotraj sedanjega svetišča. Omenjena stavba se je v naslednjih stoletjih verjetno spremenila v ruševine, o morebitni kontinuiteti njene uporabe v srednji vek pa lahko zaenkrat zgolj ugibamo.

V petem in šestem stoletju, ko je večina prebivalstva že prevzela krščanstvo, rimski svet pa se je zaradi lastnih šibkosti in tujih invazij sesuval, se je del prebivalstva zatekel v hribe, saj si je le tam lahko zagotovil nekaj varnosti v bolj ali manj utrjenih naseljih. V večjih med njimi so stale tudi cerkve, morda kakšna tudi na Cerkljanskem. Zgolj slutimo jo lahko, npr. na Štefanji Gori.

Po razkroju rimskega sveta so pobudo v teh krajih prevzeli novi prebivalci, predvsem Slovani, ki so se naselili ob, po novem podrejene, staroselske kristjane. Kako so slednji pod oblastjo poganskih prišlekov živeli svojo občestvenost, se ne ve. Potrebno je omeniti težko dostopno manjšo jamo v dolini Reke, kjer je bila odkrita poznoantična novčična zakladna najdba, v jami pa je tudi naravna skalna površina z vsekanih križi, ki kažejo na njeno obredno vlogo. Mogoče gre za nekdanjo jamsko cerkev, žal pa njene uporabe ne moremo podrobneje časovno opredeliti.

Načrt izkopavanj temeljev
domnevne poznoantične cerkve
v Šmartnem (prirejeno po:
Andrej Valič, Šmartno pri
Cerkljah na Gorenjskem,
Arheološki vestnik XXI–XXII,
1970–71, str. 276)

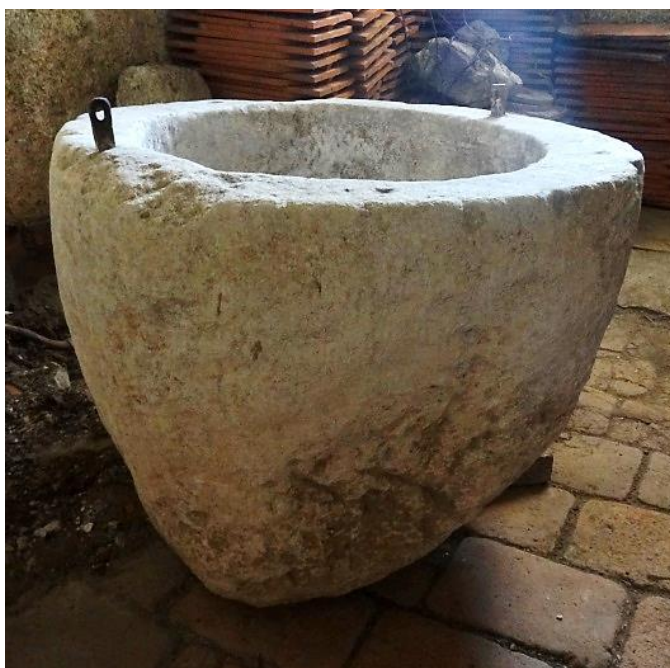
MISIJON

Konec osmega in v devetem stoletju je nastopila doba, v kateri je krščanstvo spet začelo postajati večinska vera, a so ob blagi irski misijonski metodi, ki je veljala v naših krajih, prežitki prej dominantnih poganskih šeg ostali v nekaterih plasteh naše kulture vse do danes. Na podlagi skupne vere sta se obe glavni korenini naših prednikov staro- in novoselska dokončno zlili. Iz roda v rod so nam predniki ohranili pripoved o tistih časih. Tedaj so, tako pravijo, misijonarji obiskali graščaka Brnikarja na njegovem gradu na Milharjevem hribu pri Šmartnem, ki je vladal temu območju, in ta je sprejel krščanstvo. V Šmartnem je postavil cerkev in ustanovil vas Brnik, ki se imenuje po njem in kjer je bila prva hiša pri Hočevanju.

Ljudska in arheološka pripoved se v celoti skladata, saj grobišči iz časa od konca devetega do začetka enajstega stoletja pri cerkvah v Šmartnem in na Zgornjem Brniku kažeta na tedanji obstoj tamkajšnjih cerkva. Verjetno sta bili postavljeni v drugi polovici devetega stoletja, skupaj z razporedom naselij na Cerkljanskem, ki obstaja še danes. Bili sta last sočasnega oblastnika tega območja (po izročilu graščaka Brnikarja), ki jima je tudi priskrbel duhovnika in ga vzdrževal. Šmarška z velikim grobiščem in patrocinijem svetega Martina kaže na vlogo, podobno statusu današnjih farnih cerkva, brniška pa z zavetništvom svetega Janeza Krstnika kaže na vlogo prvotne krstne cerkve, tam naj bi bili z vodo potoka Reka ob začetku pokristjanjevanja krščeni naši predniki.

Tretja cerkev, katere nastanek smemo domnevati v devetem stoletju, je cerkljanska, ki je verjetno nastala na prastarem kultnem mestu, ki je veljalo za milostno. Gotovo je bila že od začetka romarska, podobno kot ostale

najstarejše Marijine cerkve na Gorenjskem, npr. bleška in leška. Obravnavane tri cerkve so bile zgrajene za oskrbovanje naše skupnosti oz. za območje, ki je približno identično obsegu sedanje občine Cerklje.

Velika kamnita posoda v šmarškem zvoniku bi, glede na izročilo, lahko bila predromanski krstni kamen

ŽUPNIJA

V enajstem stoletju se je Cerkev odločila na vzhodnem delu oglejskega patriarhata vzpostaviti učinkovitejšo župnijsko mrežo v svojih rokah, saj je bila prej nekako začasna, misijonska in odvisna od volje lokalnih oblastnikov. Na Cerkljanskem je to pomenilo, da bi slednji (po izročilu nasledniki graščaka Brnikarja) morali patriarhu prepustiti odločilno vlogo pri imenovanju župnika, a se očitno niso prostovoljno odrekli starim pravicam pri cerkvi svetega Martina. Na to kaže selitev cerkvenega središča k Marijini cerkvi v bližino vasi Trnovlje, v sedanje Cerklje, pa tudi ljudsko izročilo, ki tedanji graščakinji pripisuje besede, da se raje spremeni v kačo, kot da bi šla v Cerklje k maši. Želja se ji je menda uresničila in še danes pričakuje rojstvo tistega, ki jo bo s tepežem z enoletnimi leskovkami, rešil kačje podobe. Takrat so, na mestu sedanje, gotovo zgradili tudi prvo župnijsko cerkev, ob kateri je nastala vas, ki se po njej imenuje.

V pisnih virih sta bila cerkljanska cerkev in njen župnik, s tem pa posredno tudi župnija, prvič omenjena leta 1154, ali kakšno leto prej. Ker je bila s tem prvič izpričana skupnost na Cerkljanskem, je ta letnica v grbu Občine Cerklje ob treh križih, predstavljajočih tri cerkve, ki naj bi stale v središčnem naselju in naj bi mu, po ljudski razlagi, dale ime.

Župnija je prvotno obsegala vso sedanjo občino Cerklje, torej sedanje župnije Cerklje, Velesovo in Šenturška Gora ter vas Možjanca, ki je od 1937 v župniji Preddvor. Vas Pšata je bila nekdanj enklava župnije Komenda. Razvoj meje med cerkljansko in komendsko župnijo ni dovolj razjasnjen, s tem pa tudi ne nekdanja pripadnost Komendske Dobrave, dela Spodnjega Zaloga in Nasovč. V jožefinski dobi je bila v igri ustanovitev župnije v Zalogu, škof Wolf pa je želel za hribovske vasi cerkljanske fare na Štefanji Gori ustanoviti samostojno župnijo, a načrt ni bil uresničen zaradi pomanjkanja sredstev. Župnija je prvotno sodila v oglejski patriarhat, od 1751 v goriško nadškofijo in od 1787 v ljubljansko (nad)škofijo. V Cerkljah je bil v dveh obdobjih sedež dekanije. Od 1353 do 1782 je bila fara inkorporirana velesovskemu samostanu.

Flegarjev sin skuša pod Miharjevim hribom s tepežem rešiti graščakinjo, zakleto, ker je nasprotovala ustanovitvi fare v Cerkljah

PODRUŽNICE

V začetku drugega tisočletja so se začele množiti hčere farne cerkve, podružnice. K starejšim gotovo sodijo tiste svetega Štefana na Štefanji Gori, svete Marjete na Trati, svetega Urha na Šenturški Gori in še kakšna. Zanimivost predstavlja kar trojica, verjetno nekoliko mlajših cerkva na prvotnem območju cerkljanske župnije, posvečenih svetemu Miklavžu, in sicer v Dvorjah, v Praprotni Polici (ni je več) in na Možjanci. Večina ravninskih podružnic je verjetno nastala na pridvorni zemlji vaških vitezov, ki so živeli v mnogih vaseh cerkljanskega polja in v njihovi režiji.

Sprva so bile cerkve za današnje pojme zelo skromne, vsaj nekatere grajene iz lesa. Skozi stoletja so bile večkrat prezidane ali na novo postavljene, ker so propadale, ali pa preprosto zaradi nove stavbne mode. Vse sedanje cerkve, ne pa tudi krvavška kapela, se izražajo z baročno likovno govorico. Le v nekaj primerih je za del stavbe uporabljen mlajši slog, od starejših pa je med baročno graditeljsko ihto ostal komaj kak kamen na kamnu, pa še ti se skrivajo pod novejšimi preoblekami. Le tu in tam je viden kak gotski kamnoseški detajl.

Ni veliko manjkalo, da bi imeli tudi novejšo cerkev, saj je pisatelj Anton Koder ob drugih hvalevrednih darovih v svoji oporoki zapustil tudi denar za gradnjo cerkve v Poženiku. V viharjih finančnih prekucij ob koncu prve svetovne vojne je izpuhtel kdo ve kje med Dunajem in Beogradom, tako da načrti niso obrodili sadov. Nova cerkev se je obetala tudi pri Žagarju v Gradu (sedaj Sangrad), ki so ga konec 19. stoletja želeli kupiti menihi, da bi si tam zgradili samostan, a do tega ni prišlo, v imenovani vasi pa naj bi po izročilu zdavnaj stal samostan na območju domačije pri Kralju.

Sedaj ima cerkljanska župnija poleg župnijske cerkve še dvanajst podružnic in kapelo na Krvavcu.

Zgornji in Spodnji Brnik

KAPELE

Na prvotnem območju cerkljanske fare je bila v starih časih vrsta samostojnih kapel (niso bile del cerkve), ki niso nikdar prerasle v cerkve, in so, razen novejšje krvavške, vse propadle. Prva po starosti, postavljena okrog 1220, ki je stala kar v senci farne cerkve, je bila posvečena svetemu Tomažu apostolu kot grobna cerkev za Bertolda, dekana Kranjske, in njegovega nečaka Henrika, ki je bil verjetno tedanji cerkljanski župnik. Vanjo so stoletja na dan svetega Aleša množično romali izdelovalci platna z vse Gorenjske. Pri cerkljanski cerkvi različni pisci omenjajo tudi kripto svetega Aleša in samostoječi kostniško kapelo svetega Mihaela ter kapelo svetega Antona Puščavnika, a za te trditve trenutno niso znani zadostni dokazi. Kapelo so imele tudi sestre v sedanji stavbi vrtca.

Znotraj velesovskega samostanskega obzidja sta stali samostojni kapeli. Ena je verjetno identična s prvotno cerkvico samostana, v kateri so molile prve velesovske nune že pred letom 1238, precej preden so postavili pravo samostansko cerkev, zavetnica sveta Marija Magdalena pa jih je spominjala na njihov izvorni samostan Zigelhofen pri Dunaju z isto patrono. Druga samostojna kapela je bila posvečena svetemu Jožefu in je stala na pokopališču. Ob prezbiteriju sedanje cerkve je bil v nadstropju samostana zimski kor z oltarjem. Kapela je bila tudi v kloštrskem gradu Frauenstein nad samostanom.

Tudi drugi grad na cerkljanskem, Strmol, je imel svojo kapelo, menda v jugovzhodnem stolpu. V njej je verjetno izvajal protestantsko obredje prvak luteranov na Slovenskem Primož Trubar, pa tudi drugi vidni protestanti, prijatelji in gostje tedanjih lastnikov gospodov Rainov. Valvasor je za kasnejši čas zapisal, da je bila lepa, za Satana strašna, strmolska kapela prizorišče čudežnih odrešenj, obsedenih s hudim duhom.

Sedaj ima zasebno kapelo Socialnovarstveni zavod Taber v Šmartnem.

Jugovzhodni stolp gradu Strmol

ŽUPNIJSKA CERKEV MARIJE VNEBOVZETE V CERKLJAH NA GORENJSKEM

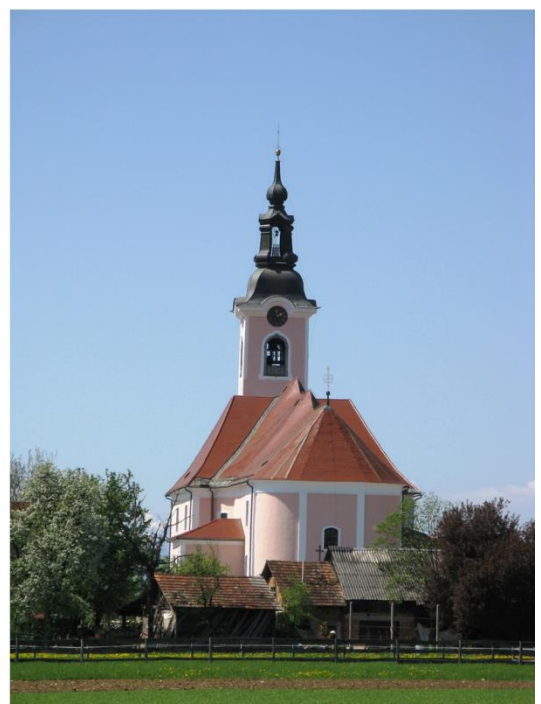
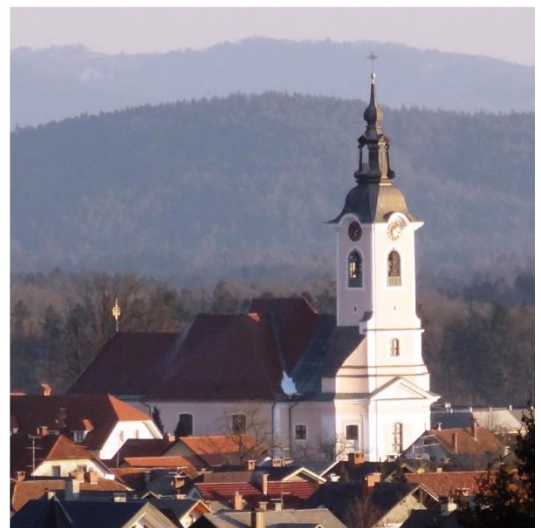
Izročilo o čudežnem povodu za nastanek cerkljanske cerkve pove, da so pastirji tam, kjer danes stoji, našli Marijino podobo in jo nesli domov, a so jo naslednjič spet našli na istem mestu. Ko se je to nekajkrat ponovilo, so spoznali, kje želi Marija prebivati, in so ji zato tam postavili cerkvico. Ko so kasneje cerkveno središče iz Šmartna preselili na sedanje mesto, so postavili veliko farno cerkev in jo obdali s pokopališčem. Slednje se je verjetno zgodilo v enajstem stoletju, od sredine naslednjega pa o župniji in cerkvi ter njeni zavetnici lahko beremo tudi v ohranjenih listinah. Ob cerkvi so zrasli vas Cerklje, ki se po njej imenuje, župnijski stavbni kompleks in kapela svetega Tomaža. Cerkvi so skozi stoletja dozidali gotski prezbiterij, kapeli svetih Antona Puščavnika in Antona Padovanskega, zakristijo ter zvonik. Po potresu 1511 je imela najmanj sedem oltarjev, nekoliko pred tem pa so jo zaradi turške nevarnosti obdali z visokim taborskim obzidjem s štirimi stolpi, kaščnim objektom in obrambnim jarkom. Tabor so postopoma podrli tekom devetnajstega stoletja.

Od srednjeveške opreme se je do sedaj ohranil le osmerokotni gotski krstni kamen čašaste oblike iz trinajstega ali štirinajstega stoletja, ob katerem so stoletja sprejemala naše prednike v krščansko skupnost in danes zabetoniran služi kot korito pred vhodom na pokopališče. Iz stare cerkve so v novo prenesli kakovostno zgodnjebaročno opremo, večinoma iz časa župnika Matije Vidmarja s konca sedemnajstega stoletja. Izpostaviti je treba krstilnik in staro obhajilno mizo, tri dela ljubljanskega kamnoseka Mihaela Cusse (zakristijska portal in lavabo ter osrednji kamniti del prižnice) ter zakristijsko omaro. Druga je iz 1760. Iz sredine sedemnajstega stoletja je ohranjen nagrobnik župnika Matije Breclja.

Ladjo sedanje cerkve s štirimi visokimi kapelami, oltarnima nišama in zvonikom so začeli graditi leta 1777, domnevno po načrtih Leopolda Hoferja, posvečena pa je bila 1783. Odlikuje jo posrečena kombinacija štajerske poznobaročne razgibanosti stavbnega ovoja in strogosti oblik baročnega klasicizma. Njena posebnost je izjemno masivno zidovje, na katerem so po izročilu ob gradnji obračali vozove s kamenjem, in ki je skoraj kiparsko izoblikovano z odprtini kapel, niš, empor, vhodov, konkavnih in konveksnih partij fasade ter pokrito z za tedanji čas izjemno razgibano streho. Sedanji prezbiterij so ladji prizidali v letih 1818 in 1819, pri čemer je menda sodeloval kasneje slavní cerkljanski stavbenik Matevž Medved. Cerkev je ena največjih v nadškofiji.

Cerkev z osno in stransko Plečnikovo lopo

Veliki oltar je najpomembnejše likovno delo na Cerkljanskem in predstavlja vrh poznobaročnega altarističnega ustvarjanja na Slovenskem. Je rezultat ustvarjalnega dela vrste umetnikov. Med njimi so Francesco Robba, Peter Žiwobski, Leopold Layer (avtor titularne podobe Marijinega vnebovzetja iz 1790) in Jože Plečnik, najpomembnejši pa je neznani avtor vrhunske arhitekturne zasnove oltarne kompozicije. Žal je bil oltar večkrat močno predelan, tako da v sedanjem stanju ne odraža v celoti svojega prvotnega gracilnega karakterja. Zadnjič je bil renoviran 2004 in 2005.

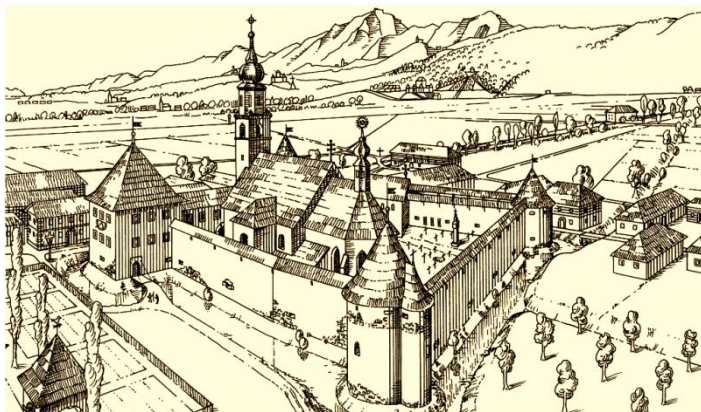
Ostala oprema je novejša. Zadnja stranska oltarna nastavka sta pretežno delo Jurija Tavčarja iz leta 1876. Desni je posvečen svetemu Mihaelu, ki ga je 1864 naslikal domačin Ivan Franke, levi pa sveti Ani, ki so jo upodobili v Tavčarjevi delavnici. V atikah obeh oltarjev sta Layerjevi sliki svete Uršule in svete Notburge. Ostali štirje oltarji, ki so kamniti, so nastali v letih 1905–1909 v delavnici Feliksa Tomana, posvečeni pa so svetemu Jožefu, Srcu Jezusovemu, Žalostni Materi Božji in svetemu Antonu Padovanskemu. Križev pot je 1872 v Benetkah naslikal Franke v zahvalo za svojo po njegovem čudežno rešitev v cerkljanski cerkvi. Kupolo prezbiterija krasi najboljši ciklus fresk Matije Koželja in prikazuje marijansko motiviko. Je iz leta 1889. Isti je na ladijskem oboku naslikal Marijino kronanje, njegov sin Anton pa je 1890 na južni fasadi naslikal sončno uro in motiv smrti. V staro orgelsko omaro Johanna Kunatha je 1940 Franc Jenko postavil nove orgle po dispoziciji domačina skladatelja Franceta Kimovca. Po načrtih Ivana Pengova je med letoma 1938 in 1940 nastala vrsta svetil in nove spovednice, 1939 pa sta nastali novi banderci po zamisli Staneta Kregarja. Leta 1954 so pred vhodi po načrtih arhitekta Plečnika postavili tri lope. Prvotni kip Brezmadežne v niši na osi osrednje je zamenjal mozaik po ideji arhitekta Vurnika. 1978 je bil prezbiterij preurejen po načrtu Jožeta in Marjete Marinko. V letih okrog zadnjega preloma tisočletij je bila cerkev deležna obsežne prenove stavbe in opreme. Zvonilo obsega štiri velike zvonove v linah, v slepih linah pa je še navček. Pod cerkljanski zvon poleg domače vasi spadata še Pšenična Polica in Vasca.

Pokopališče so vzhodno od cerkve prestavili 1857 in na njem postavili mrliško vežico. 1938 so ga preuredili po načrtu Jožeta Plečnika, ki je pred vežico za zaščito freske Poslednje sodbe zasnoval tudi nadstrešek na stebrih.

Veliki šmaren 15. avgusta je najstarejši in največji Marijin praznik, ona pa je priprošnjica v vseh tegobah. Kot Vnebovzeto se jo upodablja sedečo na oblaku, ko jo angeli neso v nebo, pogosto spodaj tudi grob in zbor apostolov ob njem.

Plečnikov nadstrešek iz 1938 pred staro mrliško vežico na cerkljanskem pokopališču

Cerklje v 17. stoletju, risarska rekonstrukcija, izrez

Letnica začetka gradnje sedanje cerkve na temeljnem kamnu
Zahod sonca na veliki šmaren

Osemkotni krstilnik iz 13. ali 14. stoletja
Spomenik padlim v prvi svetovni vojni

Ovalni mozaik z marijansko simboliko je 1962 izdelala sestra Darinka Bajec

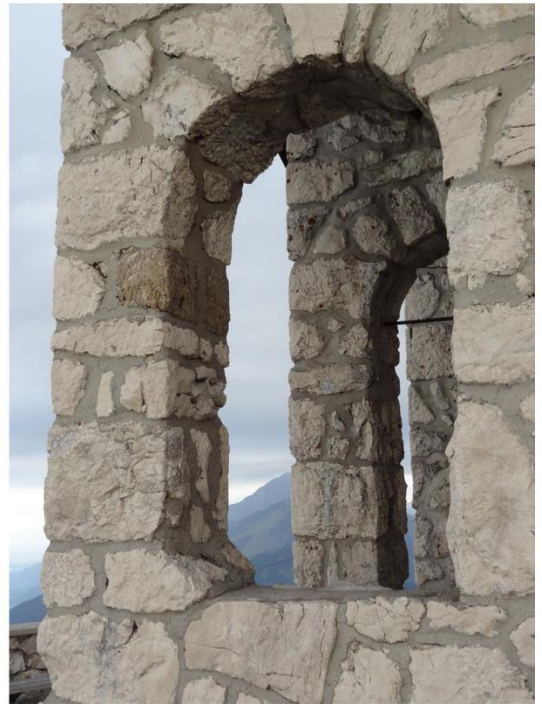
KAPELA MARIJE SNEŽNE NA KRVAVCU

Ob blagoslovu Planinskega doma na Krvavcu 6. septembra 1925, ki ga je postavilo Slovensko planinsko društvo, je bila dana pobuda, naj se v bližini zgradi kapela za obiskovalce doma. Po posredovanju kamniških frančiškanov, ki so kasneje tudi vodili gradnjo, je v letu 1926 načrte zanjo pripravil arhitekt Jože Plečnik, ki je bil frančiškanski tretjerednik. Ta je pri izvedbi ves čas sodeloval in jo skrbno nadzoroval. V naslednjih dveh letih so kapelo postavili večinoma s sredstvi, zbranimi preko Slovenskega planinskega društva. 18. avgusta 1929 jo je ob veliki zbrani množici in prisotnosti arhitekta Plečnika blagoslovil škof Gregorij Rožman, ki je obenem blagoslovil tudi deloma na novo zgrajeno Kriško planino, v lasti na novo ustanovljene Pašne zadruge. V prvem desetletju je imela status zasebne kapele v oskrbi Aljaževega kluba iz Ljubljane, od 1939 pa pripada cerkljanski fari. Že od začetka je namenjena tako pastirjem kot planincem. Stoji na poznoantičnem arheološkem najdišču.

Je preprosta pravokotna stavbica s položno dvokapno streho in posnema kamnite pastirske stanove krvavških planin in bližnji Planinski dom v njegovi prvotni podobi. Oblikovno se razvije le pred ozkim vhodom, kjer v slopaste in ločne forme izoblikovano zidovje podpira nadstrešek, ki ščiti vhod pred gorskimi vremenskimi ujmani. Zanimiv je predvsem osrednji, osno pred vrata postavljen podpornik, ki po eni strani varuje vhod, po drugi pa ovira stik med notranjostjo in zunanostjo kapele. Pod nadstreškom je v osrednjem podporniku tudi zvončnica za okrog 50 kilogramov težak zvon. Prvotno sta bili ob njem, v deljenem zatrepu, sliki novomeškega patra Lacka.

Na zunaj je kapela surova, z vidnim grobo klesanim kamenjem, znotraj pa je ometana in ima ornamentalno poslikano vidno ostrešje. Je skromna, a plemenito opremljena, z vrsto detajlov, ki jih je oblikoval Plečnik. Osrednje mesto zavzema lesena oltarna plošča na kamnitem stebru, nad njo pa sta križ in upodobitev Marije Snežne, ki ju obdajajo starejši skromni kipi svetnikov od neznano kod. Prvotno je bil sozavetnik kapele tudi sveti Izidor. Sprva jo je obdajal lesen plot, nato tradicionalni suhozid, sedaj pa zid iz surovcev. 1700 m nad morjem je najvišje stoječe Plečnikovo delo in najvišje stoječ bogoslužni objekt na Cerkljanskem.

Marija Snežna praznuje 5. avgusta, na dan ko se je v 4. stoletju v Rimu zgodil čudež s snegom na mestu, kjer so za tem postavili cerkev Marije Velike, v njej pa je starodavna Marija s Sinkom, ki jo posnema tudi krvavška oltarna slika.

CERKEV SVETEGA AMBROŽA POD KRVAVCEM

Izročilo pravi, da je prvotno stala na Dobravi in da se je visoko v hribe zatekla, ker zanjo na prejšnjem mestu niso dobro skrbeli. Do nedavnega so se na travniku pod cerkvijo še videle kolesnice na njeni poti. Druga pripoved sporoča, kako so jo zasedli Turki, njenega gospodarja svetega Ambroža pahnili z oltarja, cerkev imeli za hlev, oltar pa so konji uporabljali za jaslje. Že od davna so se naši predniki k svetemu Ambrožu zatekali po pomoč, posebno v prošnji za dež. Pravili so, da ko poromaš k svetemu Ambrožu, moraš zagotovo s seboj vzeti dežnik, tudi v največji suši, ker te bo gotovo uslišal. Bil je tudi priprošnjik okoliškim čebelarjem, ki jih je bilo na cerkljanskem vedno obilo. Romarji so se ustavili pri stari kapelici za cerkvijo in v njej zajeli studenčnico, ki so jo imeli za sveto vodo. O cerkvi svetega Ambroža in priprošnji za dež je zapel Josip Murn.

Zavetnik cerkve je dal tudi ime razpršenemu naselju, v katerem stoji in se prvič imenuje 1496 kot S. Ambrossen perg, s tem pa je posredno prvič pisno izpričana tudi sama cerkev. Ta je nedvomno še precej starejša, gotovo srednjeveška, zelo verjetno romanska, a dokazala bi slednje lahko le arheološka raziskava prezbiterja, kjer se v tleh domneva temelje prvotne apside. Nov poznogotski prezbiterij s potlačenim triosminskim zaključkom in talnim zidcem je verjetno nastal v šestnajstem stoletju, v sedemnajstem pa je bila celotna cerkev na novo obokana. Glavni oltar je dobil nov nastavek, ki je ohranjen v ladji, pred cerkvijo pa je nastala lopa z zunanjim oltarjem.

Predelave sta ji prinesli tudi naslednji stoletji, ko so v stavbo vgradili večja okna, ladja je namesto banjastega oboka spet dobila raven lesen strop, ob vhodu so zaprli lopo in pristavili zvonik, na južni strani pa je zrasla zakristija.

Sedanji glavni oltar, ki je nastal konec osemnajstega stoletja, vsaj deloma v delavnici Valentina Vrbnika, je bil 1881 obnovljen, pred tem pa prinešen od drugod, verjetno s Šenturške Gore. Sveti Ambrož je nekaj časa sodil v tamkajšnjo faro. 1954 je po načrtu iz Plečnikove šole nastal nov lesen kasetiran strop, saj je prejšnji zaradi zamakanja propadel. Konec prejšnjega stoletja je bila cerkev obnovljena. Je 1086 metrov nad morjem in tako najvišje ležeča podružnica na Cerkljanskem in v ljubljanski nadškofiji. V njeni bližini stoji znamenje s kipom svetega Roka, ki je do 1952 stal v kapelici pred farno cerkvijo.

Sveti Ambrož je cerkveni učitelj, goduje 7. decembra, je zavetnik čebelarjev in učencev, upodablja pa se ga kot škofa s knjigo in čebeljim panjem.

Stara kapelica, iz katere je nekdanj tekla "sveta voda"

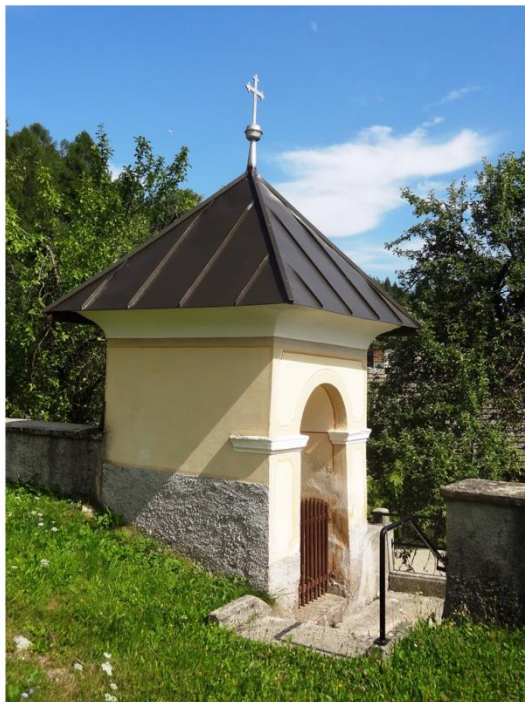
CERKEV SVETEGA KRIŽA V STIŠKI VASI

Stiška vas se prvič imenuje leta 1384 z nemško obliko imena, ki izpričuje tudi zavetništvo vaške cerkve, Chreyzperg. Vseh šest cerkva na hribovskem območju prvotne cerkljanske fare je tako v slovenščini kot v nemščini dalo ime naseljem, v katerih stoje. To velja tudi za Stiško vas. Prvotno slovensko ime lahko rekonstruiramo kot Šentkrižka vas, po dvokratni glasovni redukciji pa je postala Štiška vas, kar se v narečju izgovarja Štiška vas in je nepravilno poknjiženo v Stiška vas. Vas se ne imenuje po stiškem samostanu, ampak po svetem Križu!

Cerkev stoji na z opornim zidom objetem gričku ob severnem robu vaškega jedra, stara pa je bila postavljena v bližnji dolinici vzhodno od sedanje. Pred dobrim stoletjem se je po terenu menda še razločilo, da je bila do 15 m dolga in do 5 m široka. Po pripovedi v njej ni hotela goreti luč, plamen pa se je prikazoval na gričku zraven, zato so jo podrli in novo postavili na njem. Slednja je bila zgrajena 1751, naslednje leto pa blagoslovljena. Ima kvadratna ladjo in manjši prezbitenij, oba s posekanimi vogali in členjena s pilastri ter prekinjenim venčnim zidcem. Levo od osno postavljenega vhoda stoji zvonik, 1805 pa so zgradili še lesen kor in zakristijo za glavnim oltarjem, ki je tudi edini. Postavljen je pred naknadno vzdano steno, ki zmanjšuje prostornino prezbitenija. Oltarni nastavek, stranske kipe in orodja, s katerimi so mučili Kristusa, v atiki je izdelal Frančišek Osole 1883, kiparska skupina v tronu s Križanim, Božjo Materjo in Janezom Evangelistom ter Kristusovo truplo v grobu na menzi pa so delo Valentina Vrbnika s konca 18. stoletja. Tron se lahko zapre s sliko Dviganje križa Kranjčana Jožefa Goetzla.

Ob slavlolu sta plitki, polkrožno zaključeni niši. V levi je Križani, v desni pa izredno ekspresivna kiparska skupina Pieta. Mariji na nogi sloni mrtvi Sin, ki mu Marija Magdalena poljublja roko. Skulptura iz prve polovice 18. stoletja je najprej krasila stranski oltar farne cerkve, v drugi polovici stoletja pa zelo verjetno glavnega. V začetku 19. stoletja so jo umaknili v Stiško vas, menda zato, ker so jo verniki preveč častili. V cerkvi je tudi križev pot Leopolda Layerja z zelo majhnimi platni. Vrh stopnišča, ki vodi na obzidan plato s cerkvijo, stoji kapelica zaprtega tipa z razpelom. Stiška cerkev je bila nekdanje zelo obiskana postna božja pot. Vsak postni petek je šla tja procesija iz Grada, sedaj pa so v postu maše s križevim potom vsako nedeljo popoldne.

Križ, znamenje odrešenja, je daleč najpogostejše upodobljen motiv v krščanski ikonografiji, samostojno ali v različnih prizorih s Kristusom in drugimi osebami.

CERKEV SVETEGA ŠTEFANA NA ŠTEFANJI GORI

Na hribu je arheološko najdišče iz starejše in mlajše kamene dobe, bakrene dobe in pozne antike. Vidne so naselbinske terase in obrambni nasipi. Izročilo pravi, da je bil že davno tega na hribu, kjer danes stoji cerkev, pašnik, na njem pa so se pasli konji. Nekega dne so bližnji prebivalci uzrli čudo. Na skalni groblji nekoliko južno od vrha je stala podoba sv. Štefana, okrog nje pa so klečali konji, časteč tega svetnika. Ker se ni spodobilo, da bi podoba ostala kar na odprtem, so ji v bližini zgradili cerkvico. Po izročilu je bila prvotna cerkev lesena.

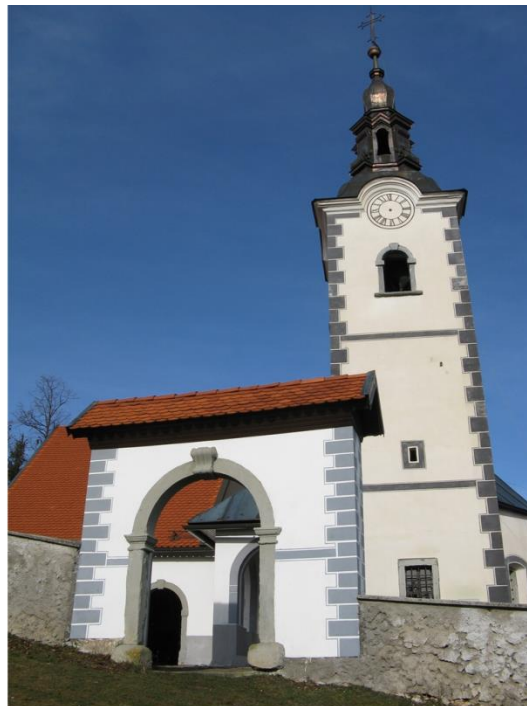
Že 1132 se je omenjeni hrib imenoval po sv. Štefanu, s tem pa je dokazan tudi obstoj cerkve na njem. Daleč naokrog ni nobene, ki bi bila v pisnih virih izpričana prej, je pa tudi najstarejša cerkev sv. Štefana v Sloveniji ter gotovo že od začetka romarska.

Sama stavba je bila prvič omenjena 1346 kot kapela. Okrog 1650 je bila popravljena, štiri leta kasneje pa posvečena z velikim oltarjem vred, ki je bil po Valvasorju tudi edini. V tem času je nastal sedanji triosminsko sklenjen prezbiterij, ravno tako tudi portal v obzidju, ki obdaja cerkev. Ladja je pravokotna s skromno pilastrsko členitvijo in venčnim zidcem. Zvonik z zakristijo v pritličju je bil pozidan pred 1736, ko je bil vlit najstarejši zvon, ki je danes najmanjši od treh, tehta pa okrog 250 kg.

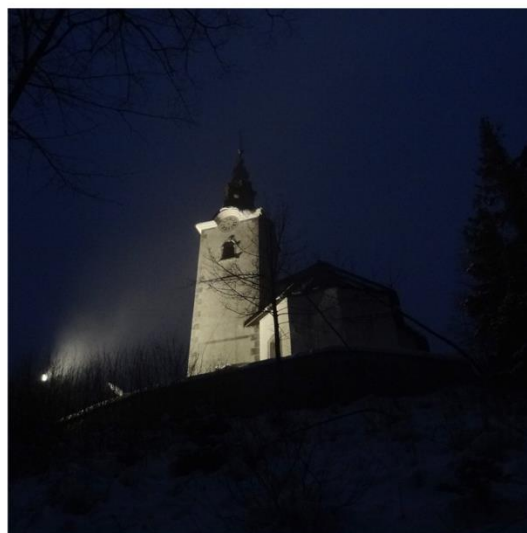
1804 je cerkev zaradi strele pogorela. Župnik Grošelj je hotel, da novo pozidajo med Zg. in Sp. vasjo, Štefanjci pa so vztrajali, da bodo popravili staro, kar so napravili naslednje leto. Dobila je nov glavni oltar, na katerem je starejši le Križani. Stranska, ki sta posvečena sv. Florjanu in sv. Jedert, je 1847 izdelal Aleš Janežič iz Zaloga, kipa njunih zavetnikov pa so 1913 zamenjali z deli Jerneja Ternovca.

Še do nedavnega so gospodarji, ki so imeli konje, na štefandan pred cerkvijo kupili toliko njihovih figuric, kolikor so imeli živih doma, jih nesli okoli oltarja in postavili nanj kot dar sv. Štefanu. Nato so nekoliko pomolili in obred je bil sklenjen. Glede na okoliške cerkve je posebnost ta, da so darovali le figurice konj. Ta šega se je v 2. polovici 20. stol. preobrazila v skoraj navaden ofer. Pred leti jo je dopolnil blagoslov konj, ki po maši poteka na ravnici SV pod cerkvijo.

Sv. Štefan je bil diakon v zgodnji jeruzalemski Cerkvi, mož, poln modrosti in duha. Zaradi krščanske vere je bil kamenjan, s tem pa je postal prvi mučenec. Je zavetnik konj in druge živine, običajno pa ga upodabljajo kot diakona z mučeniško palmo in s kamni v rokah. Goduje 26. decembra.

Shod na štefandan
Votivni konjički

Sklepni kamen vhoda v cerkev

CERKEV SVETEGA DUHA V ČEŠNJEVKU

Prvo pisno poročilo o cerkvi je iz 1535, ko je škof Daniel de Rubeis v njej posvetil prezbitarij in glavni oltar svetega Duha. Trije preprosti poznogotski sklepniki z rastlinsko ornamentiko, ki so vzdani na zunanji sklepni strani sedanjega prezbitarija, so verjetno krasili rebrasto-obočni sistem tedaj novega prezbitarija. Škof je svetoval, naj popravijo tudi ladjo in za cerkev priskrbe ustrezno opremo, kot so mašne knjige, svečava, liturgična obleka ... Iz tega lahko sklepamo, da je bila cerkev tedaj že stara, pa tudi ubožna in razmeroma zanemarjena. Prvotno je bila verjetno last češnjevskega dvora. Da je bilo res tako, kaže tudi, da so jo v 16. stoletju, ko sicer ni bilo več lastniških cerkva, za svojo očitno šteli plemeniti Reini, lastniki strmolskega in češnjevskega dvora, jo zavzeli in v njej pustili pridigati svojim luteranskim predikantom. To je šlo močno v nos bližnjim velesovskim nunam in vizitatorju škofu Bizanciju 1581.

Najstarejši del sedanje stavbe je spodnji del v osnovi poznogotskega zvonika, ki je bil kasneje nadzidan, stoji pa na osi cerkve. Ima talni zidec, katerega znatni del je pod današnjo ravniho tal, in dva kamnita venca. Njegov monumentalni, masivni portal v pritličju, s konca 17. stoletja, je iz zelenega kamna, iz enakega gradiva pa so tudi okviri lin. Zvonik je bil nekdanj izjemen po svoji poslikavi, saj je bil v celoti toniran grafitno sivo, bordure in vogalni pasovi pa so bili beli. Sedaj je bel s sivo naslikanimi vogalniki.

Za sedanjo cerkev se piše, da je nastala 1833, a je njena arhitekturna zasnova značilna za sredino 18. stoletja, ko je stavba verjetno nastala. Značilnosti 19. stoletja s svojo rusticirano fasado kaže zakristija, ki je bila verjetno res postavljena 1833. Prej je bila na vsaki strani prezbitarija po ena manjša, pritlična, sedanja na južni strani pa je večja in nadstropna. V njej sta lavabo iz zelenega kamna s konca 17. stoletja in lepa starejša, slogovno neobičajna zakristijska omara. Cerkev ima pravokotno ladjo z znotraj zaobljenimi vogali in kvadraten prezbitarij s posekanimi vogali. Notranjščino členijo pilastri in venčni zidec, ki je v vogalih ladje prekinjen. Pod njim so pravokotna okna, nad njim pa polkrožna. Podobar Aleš Janežič je 1852 izdelal glavni oltar (v katerem je slika Prihod svetega Duha Franca Bizjaka iz 1855), 1860 in 1862 stranska oltarja svetega Andreja in svete Marije Magdalene, 1863 pa še prižnico. Cerkev obdaja železna ograja na nizkem zidcu, na njeni podstrehi pa biva kolonija navadnega netopirja z okoli 150 osebki.

Sv. Duha, tretjo Božjo osebo, se upodablja kot belega goloba ali kot plamene.

Češnjevska in tratanska cerkev

Portal s konca 17. stoletja v pritličju zvonika

Trije gotski sklepniki, vzdani na zunanjščini prezbiterija

CERKEV SVETEGA MIKLAVŽA V DVORJAH

Prejšnjo cerkvico so postavili že v srednjem veku. Daleč od jedra vasi menda zato, ker je sveti Miklavž želel bivati ob potoku Reka. Prvič je bila pisno omenjena okrog 1485, ko je pičenski škof Paskazij v njej posvetil glavni oltar. Večjo prenovo je dočakala v 17. stoletju. Tedaj so ji prizidali troetažni zvonik, 1656 je dobila nova stranska zlata oltarja svetega Tilna in svetega Volbenka, približno sočasno pa tudi glavnega. Pred koncem stoletja je cerkev dobila tudi kakovostno baročno zakristijsko omaro. Stara cerkvica je bila tako majhna, da je maša ob večjih shodih potekala izven nje na zunanjem oltarju. Od nje je ohranjen le zvonik, s šilasto zaključenim portalom iz zelenega kamna, ki je bil nekdanji glavni vhod, kamnitima vencema in grebenastim obokom nad pritličjem.

1755 so menda furlanski stavbarji zgradili novo cerkev, ki je bila čez tri leta blagoslovljena. Os sedanje cerkve je pravokotna na os njene predhodnice. Ladja in ožji prezbiterij sta pravokotna in znotraj členjena s pilastri in nesklenjenim venčnim zidcem. Ladja ima ob straneh plitvi niši za stranska oltarja, zadaj pa lesen kor, ki leži na dveh kamnitih stebrih. Zunanjščina ima členitev z naslikanimi lizenami.

Iz stare cerkve so prenesli vse tri zlate oltarje in glavnega takoj dopolnili. Podobar Jurij Tavčar je 1876 izdelal novo prižnico in sedanji glavni oltar. Od starega je porabil štiri svetniške kipe in obe sliki. Prva je imenitno delo Antona Cebeja, prikazuje pa svetega Miklavža in štirinajst priprošnjikov v sili, na tisti v atiki pa je upodobljena Rožnovenska Mati Božja z dominikanskima svetim Dominikom in sveto Katarino Siensko. Z elementi nekdanjega glavnega oltarja in dvema kipoma z njega so dopolnili tudi stranski oltar svetega Tilna.

1857 je bil zvonik dvignjen za eno etažo, 1885 pa je pogorela njegova streha, ki so jo nadomestili s strmo piramido. 1955 je arhitekt Plečnik pripravil predlog nadzidave zvonika z novo streho, a načrt ni bil izveden. Dve leti kasneje je vihar staro razmajano streho podrl. Takrat so zvonik nadzidali še enkrat in mu nadeli sedanje pokrivalo. V cerkvi je baročna voščena figura Jezuska iz Velesovega.

Sv. Miklavž, ki je bil nekdanj v cerkljanski fari zelo čaščen, je po legendi obdaril tri revna dekleta s kepami zlata, zato ga upodabljajo s tremi zlatimi jabolki na knjigi, odetega v škofovsko opravo. Je zavetnik mornarjev, mlinarjev, žagarjev in drugih z vodo povezanih poklicev. Goduje 6. decembra.

CERKEV SVETE HELENE V GRADU

Zelo verjetno kar drži izročilo, da je prva cerkvica na mestu sedanje pripadala dvoru Podgoršek, na mestu katerega dandanes stoji istoimenska kmetija, dvoru pa so poljudno rekli grad, kar je vasi dalo ime. Kdaj je bila prva cerkvica postavljena, ni znano, prvič pa je stopila v zgodovino 1426, kot je nekdanj pričala kamnita plošča na zvoniku. Omenjenega leta je na njej najbrž potekala neka gradbena dejavnost. V listinah se prvič omenja 1494 kot »sveta Helena, ležeča v cerkljanski fari pri dvoru Podgoršek«. Ob prenovi 1640 so ji zgradili nov pravilno triosminsko zaključen prezbitერიj s talnim zidcem, leto kasneje pa je poleg blagoslova dobila še glavni oltar svete Helene. Poleg slednjega je Valvasor 1689 v Slavi naštel v grajski cerkvi še oltar svete Lucije ter oltar svetih Petra in Barbare. Verjetno je konec 17. stoletja cerkvi na osi pročelja dal tudi zvonik, ki ga krasi izjemna serija osmih portalov iz zelenega kamna v pritličju in linah. Posebno izstopa osrednji primerek ob vstopu v stolpovo lopo s svojo masivnostjo in okrasjem. Zvonik objemajo trije kamniti venci. V zakristiji se skriva prav tako iz zelenega kamna izklesani umivalnik iz leta 1692.

Največjo dragocenost predstavlja glavni oltar iz 1701, ki je nastal v času umetnostno razgledanega in prenoviteljsko ambicioznega cerkljanskega župnika Matije Vidmarja. Od treh zvonov v zvoniku je najstarejši iz leta 1768, ki je s 540 kg tudi največji, oglaš pa se s tonom g. Stavba je bila prenovljena 1857. Takrat je verjetno dobila novo pravokotno ladjo, nadzidan prezbitერიj ter novo zvonasto streho zvonika. Ladjo členijo pilastri in venčni zidci, ki so le nad njimi, ter obočne oproge v tri enake pole, osvetljuje pa jo šest velikih, visokih polkrožno zaključenih oken. Na južni strani vanjo vodi stranski vhod z manjšim že v stari ladji uporabljenim portalom, na vzhodni pa ima kor na dveh stebrih. Cerkev je usmerjena na vzhod, na južni strani pa ima prizidano zakristijo.

1859 je nova stranska oltarja izdelal Aleš Janežič iz Zaloga. Zanju je Frančišek Bizjak naslikal titularni svetnici Lucijo in Barbaro. Zanimiva je slika v atiki levega oltarja iz leta njegovega nastanka, ki prikazuje milostno podobo Marije s Sinkom iz kraja Re v italijanski dolini Vigezzo, ki naj bi 1494 čudežno krvavela. V devetdesetih letih je bila zadnjič prenovljena stavba, 2007 pa tudi oltarji.

Sveta Helena, ki goduje 18. avgusta, je zavetnica proti blisku, gromu in nevarnosti ognja, upodabljajo jo kot kraljico s križem in tremi žebli.

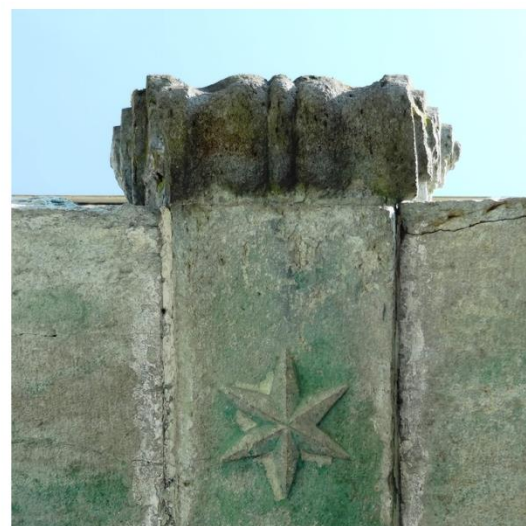
Spredaj grajska, levo cerkljanska in desno dvorjanska cerkev

Portal s konca 17. stoletja v pritličju zvonika

Detajl vhodnega portala v cerkev

CERKEV SVETE MARIJE MAGDALENE NA PŠATI

Nekoliko privzdignjeno nad potokom Pšato in ob njej ležečo vasjo, ki se po prvi imenuje, stoji cerkvica svete Marije Magdalene, prav ob robu gozda, ki se bohota po strmali nad njo. Kdaj je nastala prva bogoslužna stavba na njenem mestu, ne vemo, prvič pa se omenja v pisnih virih 1328 z vasjo in zavetnico vred: Peyschad in Crayn bei sand Marein chirchen.

Ni znano, kdaj je bila vas izločena iz domače skupnosti in priključena komendski, morda še pred ustanovitvijo cerkljanske župnije v enajstem stoletju, zagotovo pa pred 1526. V domačo faro se je vrnila 1788 zaradi odloka cesarja Jožefa II., naj se oddaljene vasi priključijo bližnjim faram. Ker je bila sedanja cerkev zgrajena še pred tem 1738, so na več mestih vidni križi malteškega viteškega reda, ki je nekdanj upravljal komendsko faro. Cerkev je zgradil, tako kot še več drugih v tamkajšnji fari, tedanji komendski vikar Lahovec Andrej Rogelj, 1752 pa jo je posvetil prvi goriški knezonadškof grof Karel Mihael Attems na prošnjo naslednjega, sicer tudi v cerkljanski fari odraščenega, komendskega vikarja, magistra Petra Pavla Glavarja. O tem priča v prezbiteriju vzdana plošča.

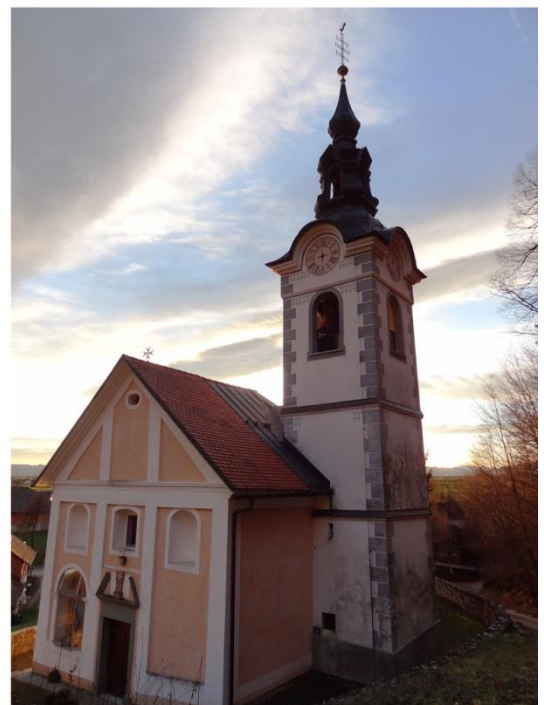
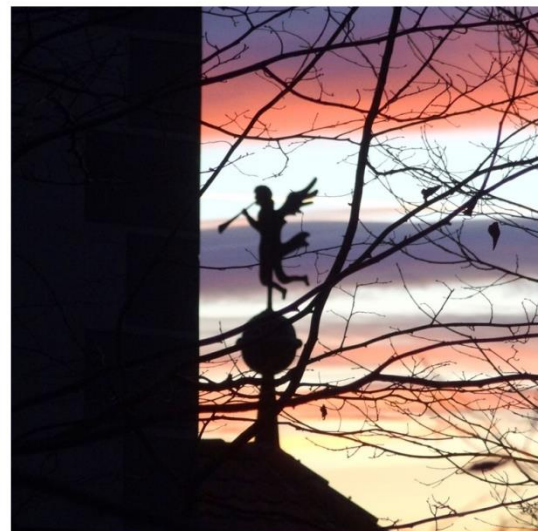
Cerkev je majhna, a razmeroma ambiciozno zasnovana arhitektura. Neobičajno je usmerjena od vzhoda proti zahodu. Pravokotna ladja ima vhoda na vzdolžni in prečni osi, ki imata enaka portala iz zelenega kamna. Njen banjast svod ima po dve obočni kapi ob straneh, polkrožni okni sta le pod južnima. Na vzhodni strani ima plitek, prvoten, enoločno podprt kor, na severni pa se je tišči starejši zvonik iz 17. stoletja z dvema kamnitima vencema, s sivo naslikanimi šivanimi robovi in z zvončasto streho. V njem vise trije zvonovi. Prezbitenij ima kvadraten tloris s posekanimi vogali, na jugu so mu 1803 prizidali zakristijo. Vsa notranjost je členjena s pilastri in z bogatim sklenjenim venčnim zidcem, le nad korom ga ni, zunanjščino pa delijo lizene.

V prezbiteriju sta v vogalih nad venčnim zidcem vzdana kamnita grba malteškega reda in Pietra Giacoma Testaferrate, komendskega komendatorja v času gradnje. Stranska oltarja, posvečena Mariji Kraljici in svetemu Matevžu, ter prižnico je 1865 izdelal podobar Marko Peternel iz Selc, isti pa je v naslednjem letu naredil tudi veliki oltar.

Marija iz Magdale, spokornica, goduje 22. julija. Upodablja se jo s posodico z dišečim oljem, križem in lobanjo ter z razpuščenimi lasmi.

Južni portal

CERKEV SVETEGA MARTINA V ŠMARTNEM

Na antičnih ruševinah in iz njih so verjetno v devetem stoletju zgradili cerkev svetega Martina, prvo cerkveno središče na Cerkljanskem po t. i. preseljevanju narodov. Kakšni dve stoletji so naši predniki v njej spoznavali in častili Kristusa, ob njej pa pokopavali svoje rajne, preden so cerkveno središče preselili v sedanje Cerklje. Prvič se cerkev posredno preko imena vasi Sand Marttein omenja 1387. Če verjamemo sicer negotovemu izročilu, je velika kamnita posoda v zvoniku srednjeveški krstni kamen, po starosti naslednja vidna ostalina pa je šele v mežnariji vzdani trikotni fragment glavnega portala stare cerkve z vegetabilno ornamentiko s konca sedemnajstega stoletja.

Sedanja cerkev je bila postavljena v 30. letih 18. stol., blagoslovil pa jo je 1742 kamniški župnik Maksimilijan Rasp. V smeri S-J se zvrstijo zvonik, pravokotna ladja in kvadraten prezbiterij s posekanimi vogali, vzhodno se nanj prislanja še zakristija. Zvonik ima posekane vogale, pilastrsko členitev ostenja, kamnite okvire lin, pod slednjimi krepak venčni zidec, nad njimi pa številčnice ur in ozko korenasto streho. Glavni dostop v cerkev je skozi zvonikovo pritličje, ob straneh pa vodita ob kor še dva stranska vhoda. Ladja ima pilastrsko členitev notranjščine z venčnim zidcem, ki je prekinjen le nad nišama ob straneh, v katerih sta sliki Marijinega oznanjenja in sv. Jožefa. Čeznjo je poveznjen banjast svod s po tremi obočnimi kapami na vsaki strani nad polkrožnimi okni.

Sedanji glavni oltar je 1852 izdelal zaloški podobar Aleš Janežič, s starega pa ohranil sliko sv. Martina, švabskega slikarja Josepha Pintzerja iz 1738, in verjetno del kiparskega okrasja. Kiparsko opremo stranskih oltarjev sv. Jurija in sv. Hieronima je izdelal kranjski kipar Valentin Vrbnik, pozlatil in polihromiral pa ju je 1769 Komendčan Peter Janežič, prednik zaloške podobarske rodbine. Slavoločno steno krasi freska škofa sv. Martina, ki obdaruje berača, avtor pa je Spodnjebrničan Janez Mežan.

Cerkev je imela konec 18. in v začetku 19. stol. svojega duhovnika. Pod šmarški zvon poleg domače vasi sodita tudi Poženik in Glinje.

V starodavnem obredu ključar pred mašo, v zameno za dar, večkrat letno oddaja lesene figurice živine, kmetje pa jih nesejo okrog oltarja in položijo nanj, kot priprošnjo sv. Martinu, ter kleče poprosijo za varstvo svoje živine.

Sv. Martin, asketski škof iz 4. stol, goduje 11. novembra, upodablja pa se ga kot konjenika, beraču poklanjajočega polovico svojega plašča, ali kot škofa z gosjo.

CERKEV SVETEGA MATIJA V ZALOGU

Osnova sedanje cerkve je bila postavljena 1666. Čeprav se zdi malo verjetno, da vas, kot je Zalog, pred tem ni imela nikakršnega bogoslužnega objekta, dokazov v tej smeri nimamo. Stavba je imela prvotno precej nižje zidovje s pravokotno, ravno in leseno stropno ladjo ter prezbiterij v duhu zadnjih izdihljajev gotske stavbarske tradicije. Bil je triosminsko sklenjen s pristrešenim talnim zidcem, z ozkimi okenci in obokan. Na zunanost južne stene ladje so umestili fresko svetega Krištofa, ki je bila dopolnjena 1724. Valvasor 1689 v cerkvi našteva tri oltarje, in sicer svetega Matija, svetih Pavla in Luka ter svetega Rešnjega telesa (sedaj Marije Kraljice z Jezuskom). Kmalu za tem okrog 1700 so celotno stavbo nadzidali, jo na novo obokali, znotraj razčlenili s pilastri in venčnim zidcem ter vanjo postavili sedanja stranska oltarja. Stavba ima tudi novejši kor in zakristijo na južni strani. 1820 so za glavni oltar kupili tistega iz cerkve na Gavšekcu. 1858 je vse oltarje prenovil Založan Aleš Janežič, ki je 1869 izdelal tudi okvirje za nov križev pot kranjskega slikarja Anselma Bizjaka. Sedanji glavni oltar so pred prvo svetovno vojno izdelali v Tomanovi kamnoseški delavnici v Ljubljani. V južni steni ladje je preprost baročni portal s spominskima ploščama v obeh svetovnih vojnah padlim domačinom.

Na osi pred vhodom je prizidan zvonik. Ta je bil prvotno v pritličju na tri strani odprt, sedaj pa je zazidan, le na osi stavbe vanj vodi polkrožno zaključen portal iz zelenega kamna. Sorodni okviri krasijo tudi zvonikove line. Njegovo pritličje je oblečeno v rusticirano betonsko oblogo, nad njo ima posnete vogale, pod linami izstopajoč venčni zidec, nad njimi pa urine številčnice ter korenasto z bakrom krito streho.

V zvoniku vise trije zvonovi. Posebno znamenit je veliki, ki je bil ulit 1434, verjetno v Benetkah. Med najstarejšimi zvonovi v Sloveniji je izjemen po svoji velikosti, saj tehta kar 1450 kg. V Zalog naj bi prišel iz ljubljanske avguštinske cerkve. Po obodu je gladek, le gornji rob plašča ima okrašen z ornamentiko in dolgim dvovrstičnim napisom v gotski minuskuli ter reliefi sedečega, blagoslovljajočega Odrešenika ter več svetnikov. Pod ta zvon spadajo Zgornji, Srednji in Spodnji Zalog ter Cerkljanska Dobrava. Od 1775 imajo s krajšimi presledki v Zalogu svojega duhovnika.

Sveti Matija praznuje 24. februarja, upodablja pa se ga kot apostola v tuniki, lahko tudi s knjigo, najznačilnejši atribut pa je sekira, s katero je bil obglavljen in zaradi katere so ga za zavetnika izbrali tesarji in mesarji.

Freska sv. Krištofa iz 17. stoletja

Zakristijski portal

Blagoslavljajoči Kristus na zvonu iz 15. stoletja

CERKEV SVETEGA FLORJANA V LAHOVČAH

Na obstoj neke starejše predhodnice sedanje cerkve, kljub odsotnosti pisnih in materialnih virov, lahko računamo zaradi lege na rimskodobnem arheološkem najdišču in zaradi astronomske usmeritve osi stavbe proti zahodišču sonca na god zavetnika. Najstarejši del sedanje cerkve je spodnji del obodnega zidovja prezbiterija, ki s triosminskim zaključkom, talnim zidcem in bogato profiliranimi a žal zazidanimi kamnitimi okenskimi okviri ter portalom priča za poznogotski čas svojega nastanka. Drugi po starosti je zvonik, ki je bil zgrajen v času že odmirajoče gotske stavbarske tradicije, nanjo pa kažejo trije kamniti venci iz peščenjaka, talni zidec in strelna lina, ki pa v tistem času ni imela uporabne vrednosti, ampak je bila le znamenje trdnosti in varnosti stavbe. Prvo letnico v zgodovini cerkve 1649 nam ponuja v vzhodno steno vzdani kamnit kapitel, ki najbrž izpričuje nadzidavo in novo obokanje prezbiterija, saj je bil tri leta kasneje posvečen.

Nova ladja med starejšima prezbiterijem in zvonikom je bila postavljena 1698. Tedaj je bil verjetno za eno etažo nadzidan zvonik ter prizidani zakristiji, od katerih je ohranjena le južna z umivalnikom iz zelenega kamna iz istega časa. Ladja je lepo oblikovana osemstrana arhitektura s pilastrsko členitvijo ostenja, venčnim zidcem in nizko kupolo. Proti zvoniku jo dopolnjuje kor, ob straneh pa plitvi niši za stranska oltarja. Ta sta skromna izdelka iz 1835. Levi je posvečen sveti Uršuli, desni pa sveti Družini. Veliki oltar je delo Jurija Tavčarja iz 1881, le sveti Rok v atiki je starejši. V prezbiteriju je tudi daritveni oltar. Križev pot Antona Jebačina je iz 1919, naslednjega leta pa je zvonik dobil tri nove bronaste goste, ki so nadomestili med vojno odvzeto zvonilo. Na zunanjsčini je vzdana vrsta spominskih plošč in nagrobnikov.

Od 1855 cerkev obdaja pokopališče, ki so ga napravili, ker so bile ob tedanjem izbruhu kolere Lahovče močno prizadete, da se bolezen ne bi širila. Cerkev ima od 1760, s krajšimi presledki, svojega duhovnika, ki stanuje v t. i. farovžu južno od nje. V Lahovčah je bil nekdanj močno čaščen sveti Rok, zavetnik proti kugi. Višek romanj k njegovi milostni podobi je bil v sedemnajstem stoletju, ko je veljal kar za sozavetnika cerkve.

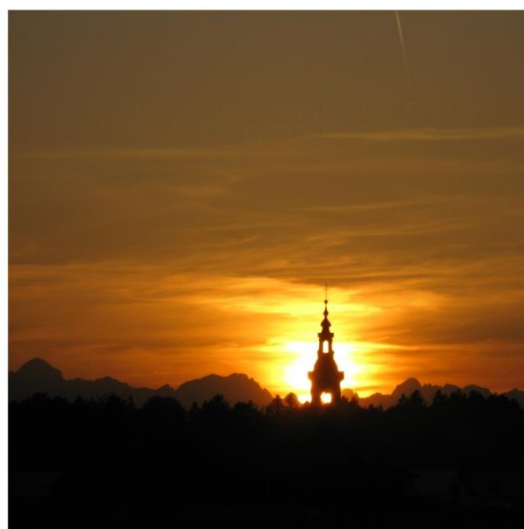
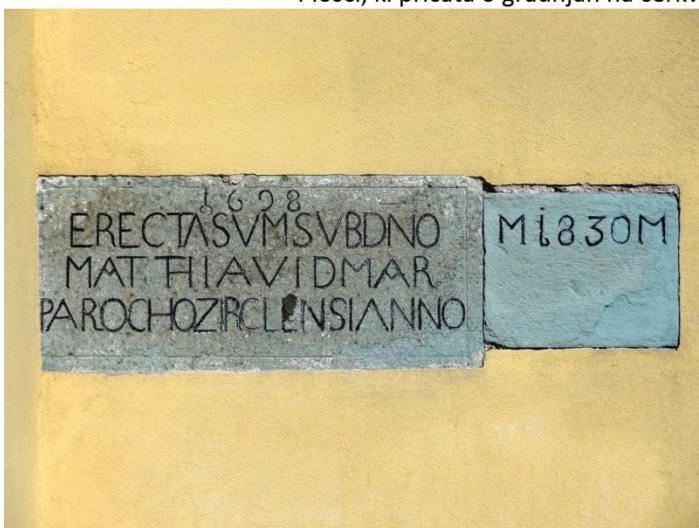
Sveti Florjan je bil leta 304 kot rimski vojak v Noriku zaradi zvestobe Kristusu mučen in ubit z utopitvijo. Upodablja se ga kot vojaka, z golido gasečega požar in z zastavo s križem v roki, ob njem pa je mlinski kamen. Goduje 4. maja in je zavetnik proti požaru in povodnji ter gasilcev.

Freska z Brezmadežno v pritličju zvonika

Plošči, ki pričata o gradnjah na cerkvi

Zahod sonca na god svetega Florjana
Del duhovnikovega nagrobnika

CERKEV SVETIH SIMONA IN JUDA TADEJA NA SPODNJEM BRNIKU

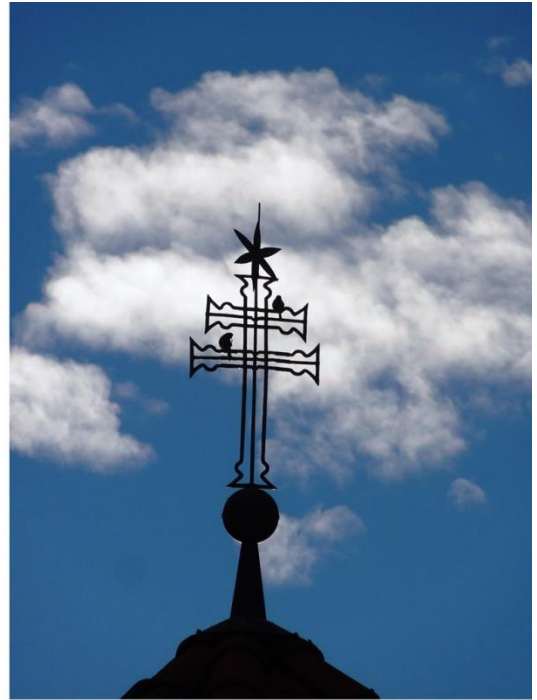
Na mestu sedanje cerkve naj bi prvi kristjani imeli pokopališče s kapelo. Ko so sklenili graditi cerkev, so jo nameravali v središču vasi. Vse gradivo, ki so ga čez dan zbrali tam, se je ponoči čudežno preselilo h kapeli. Ko se je to večkrat ponovilo, so spoznali božjo voljo in cerkev postavili tja. Izročilo, da cerkev stoji izven vasi zaradi gradbenega materiala, lahko pojasnimo z rimskodobnim arheološkim najdiščem, ki se nahaja na njenem mestu. Na takšnih lokacijah so večkrat postavljali cerkve, saj je bilo gradivo iz ruševin pri roki.

Spodnjebrničani so si svojo cerkev verjetno omislili po ločitvi Brnika na ločeni vasi, ki je izpričana od 14. stoletja, sama stavba pa je z zavetnikoma vred prvič pisno omenjena 1511, ko je bil v njej posvečen stranski oltar svetih Primoža in Felicijana. 1526 se najbrž pomotoma omenja kot cerkev svetega Urbana. Za svojo molilnico so jo uporabljali luteranci, župnik Schwab, pristaš nove vere, pa je najbrž prav v njej dal naslikati na steno svojo ženo in otroke. Kasneje je bil odstavljen. Vsled teh dogodkov je bila cerkev vsaj dvakrat 1555 in 1581 ponovno posvečena.

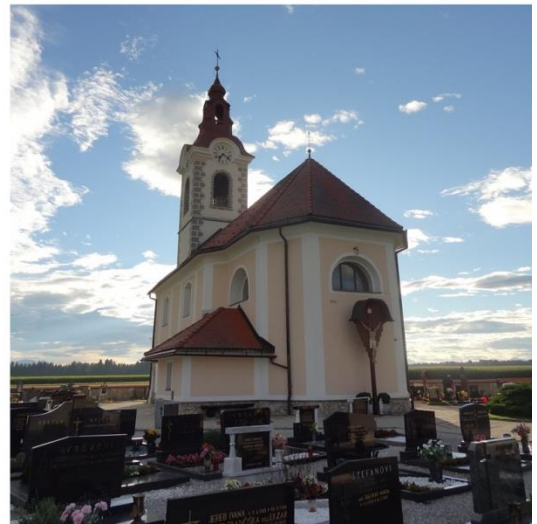
Od stare cerkve je ohranjenih le nekaj v cokol zakristije vzdanih gotskih spolij in zvonik na zahodni fasadi, ki ima talni zidec, kamnite vence in naslikane vogalnike ter obrobe lin in polkrožnih arkad nekdanje lope v pritličju. Od 1752 je s krajšimi presledki tu duhovnik. Nova cerkev, ki so jo postavili 1758, je skromnejši arhitekturni odvod komendske. Ima pravokotno ladjo s po dvema plitvima nišama na obeh straneh, ki prekinjajo venčni zidec, v njih pa so okna, v sprednjih tudi stranska oltarja. Med nišama sta na obeh straneh vhoda, severni je zazidan. V ladji je tudi kor na dveh stebrih. Prezbitერიj je kvadraten s porezanimi vogali in nišo za glavni oltar, na jugu pa mu je prizidana zakristija. Notranjščina je bogato členjena s pilastri, zunanjščina pa z naslikanimi lizenami.

Jurij Tavčar je 1878 izdelal glavni oltar in zanj izrezbaril kipe, oltarna slika pa je verjetno iz Wolfove šole. Par stranskih oltarjev je posvečen sveti Jedrti in svetemu Urbanu, ki ju je upodobil Leopold Layer 1779. Oltarja je kiparsko opremil Valentin Vrbnik. Cerkev ima od 1855 pokopališče z zidom in novejšimi vežicami, k njej spada župnišče v vasi ter poleg domače vasi tudi Vopovlje.

Sveta Simon Gorečnik in Juda Tadej, ki godujeta 28. oktobra, sta bila apostola in menda brata. Prvega se upodablja s knjigo in z žago in je zavetnik strojarjev in drvarjev, drugega pa s knjigo in z gorjačo, je pa zavetnik v brezupnih zadevah.

Nagrobnik

Pokopališki križ

CERKEV SVETEGA JANEZA KRSTNIKA NA ZGORNJEM BRNIKU

Ob prenovi stavbe leta 2000 je bilo odkrito staroslovansko grobišče s konca 9. ali začetka 10. stoletja. Do sedaj je bilo izkopanih šest skeletov, vzhodno od zakristije, z glavami tik ob temeljih. Da so temelji starejši od grobov, nakazuje ravno ta lega, upoštevati pa je treba tudi, da so tedaj praviloma pokopavali le ob cerkvah in da je bil gotski zvonik prizidan neki že obstoječi stavbi, kot izpričuje njegova zidava. Vse skupaj kaže na veliko verjetnost, da je že v 2. polovici 9. stoletja tam stala zidana cerkev s pravokotnim prezbiterijem. Skupaj z grobovi je bila z osjo usmerjena proti vzhodišču sonca na praznik mučeništva Janeza Krstnika, kar izpričuje njegovo zavetništvo že od začetka cerkve.

Prvič je bila pisno izpričana 1404. Že kmalu za tem okrog 1430 jo je močno prezidala delavnica, ki je gradila lupino ladje in zvonik kranjske mestne cerkve. To zvezo potrjuje na zunanjščini vzdan sklepnik z odsekano glavo Janeza Krstnika na krožniku, ki je prvotno krasil teme prezbiterijskega oboka. V celoti je ohranjen gotski zvonik s prezentiranimi kamnitimi vogalniki, talnim zidcem in obodnimi venci ter s korenasto streho.

V baroku so ob star zvonik postavili novo cerkev, zaradi poplav dvignjeno na nasut plato, stavbi pa so glede na staro zasukali os, ki je sedaj usmerjena na južno stran. Graditi so začeli 1741, čez dve leti je bila cerkev posvečena. Ima kvadratno ladjo s posekanimi vogali. Proti severu je kor z orglami Petra Rumpla, ob straneh kapeli s stranskima oltarjema svete Ane in svetega Marka iz 1762 in na jugu prezbiterij z glavnim oltarjem iz 1759. Elegantna notranjščina je členjena z venčnim zidcem in s pilastri pravokotnega in polkrožnega prereza na prehodih. Nastavke vseh treh oltarjev je napravil kranjski mizar Jožef Waldner, kiparsko pa jih je opremil njegov sokrajan Valentin Vrbnik. Polihromacijo in pozlato je napravil Peter Janežič, kot priča ob zadnji obnovi 2007 odkrit napis na glavnem oltarju. K baročni opremi sodita tudi prižnica iz 1769 in slika bičanega Kristusa ob stebru.

Iz 19. stoletja sta osrednji sliki stranskih oltarjev Franca Bizjaka iz 1868 in freska Janeza Krstnika na pročelju cerkve ter križev pot istega slikarja. Avtor slike zavetnika cerkve v glavnem oltarju iz 1867 je Ivan Franke, Matija Koželj pa je 1896 na kupolo ladje naslikal štiri cerkvene učitelje, za na prižnico pa štiri evangeliste in Dobrega pastirja.

Rojstvo Janeza Krstnika se praznuje 24. junija, praznik njegovega mučeništva pa 29. avgusta. Upodablja se ga v obleki iz velblodje kože s križem in z jagnjetom.

Gotski sklepnik z odsekano glavo Janeza Krstnika

NAMESTO ZAKLJUČKA

Pričujoče delce je nastalo sredi leta 2017 na pobudo cerkljanskega župnika mag. Jerneja Marenka. Zahvaljujem se mu za priložnost in izkazano zaupanje.

Cilj ob snovanju publikacije je bil, na župnijski spletni strani na poljuden način zgoščeno podati osnovne podatke o cerkvah v cerkljanski fari, njihovem nastanku, razvoju in sedanjem stanju, kolikor jih pač poznamo. Od znatne množine gradiva, ki zaradi obsega (samo oltarjev npr. je v fari kar 46) in vsebinske pestrosti nikdar ne bo do konca raziskano, je prikazano le najosnovnejše, brez podrobne obravnave posameznih stavb, kosov opreme in zgodovinskih detajlov.

Snov sem poskušal osvetliti s stališča različnih strok od arheološke, zgodovinske, umetnostnozgodovinske in drugih. Povsod, kjer obstajajo, sem vključil tudi izročila o nastanku cerkva. V seznamu navajam le glavne vire, saj bi bilo glede na poljudno naravo besedila navajanje vseh nerazumno obsežno, a vsaj glavne predhodnike, ki so mi uhodili vsaj del gazi, je potrebno navesti. Marsikaj je v tem delcu prvič zapisano ali na novo interpretirano, ponekod zaradi omejenega obsega tudi premalo argumentirano, a popravljanje slednjega bo moralo počakati na kakšno drugo priložnost.

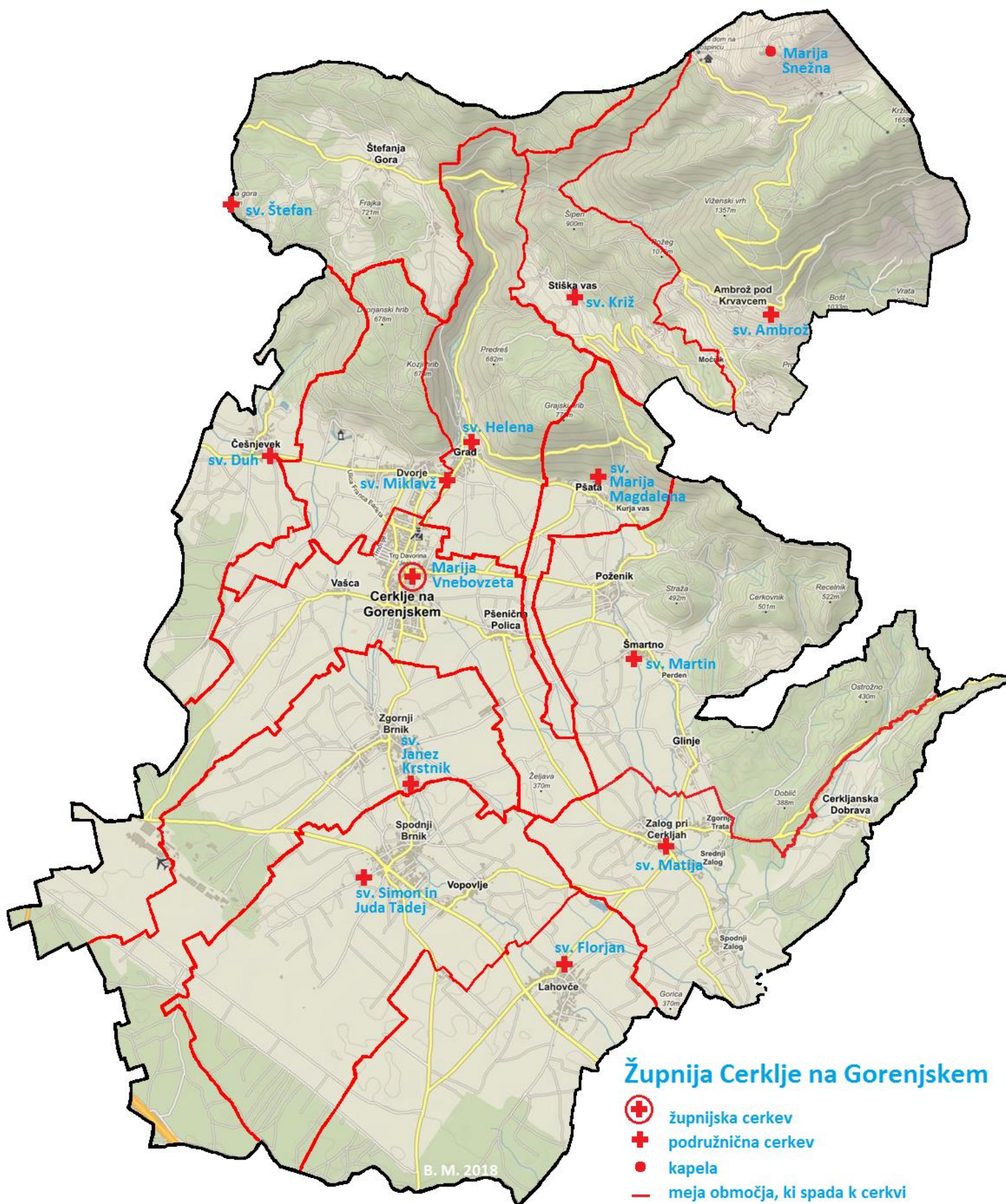
Večina slikovnega gradiva je nastala za potrebe te publikacije konec julija 2017, pri čemer sem se v dogovoru s pobudnikom omejil le na zunanjščine cerkva, saj bi bilo vzbujanje skušnjav dolgoprstim s fotografskim razkrivanjem notranjščin nekrščansko.

Avtor

GLAVNI VIRI

- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Kranjska*, Ljubljana, 2015
- Lavrenčič, Ivan: *Zgodovina cerkljanske fare*, Ljubljana, 1890
- Lavtižar, Josip: *Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj*, Ljubljana, 1901
- *Leto svetnikov*, 1–5, ur. Marjan Smolik, Celje, 1999
- Močnik, Blaž; Močnik, Daniela; Močnik, Janez: *Pot povezovanja pod krošnjami: besedila in ilustracije*, Cerklje na Gorenjskem, 2015
- Močnik, Janez: *Podobe nekdanjih časov*, Cerklje na Gorenjskem, 2004
- Resman, Blaž: *Kiparstvo poznega baroka na Gorenjskem*, Ljubljana, 2006
- Sagadin, Milan: *Zgodnjesrednjeveški grobišči v Komendi in na Zgornjem Brniku*, Arheološki vestnik 64, Ljubljana, 2013
- Stele, France: *Politični okraj Kamnik. Topografski opis*, Ljubljana, 1929
- Valič, Andrej: *Šmartno pri Cerkljah na Gorenjskem*, Arheološki vestnik XXI–XXII, Ljubljana, 1970–71
- Valvasor, Freyherrn, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, Laybach, Anno MDCLXXXIX

Uvod	3
Začetki	3
Misijon	4
Župnija	5
Podružnice	6
Kapele	7
Župnijska cerkev	8
Župnijska cerkev Marije Vnebovzete v Cerkljah na Gorenjskem	8
Kapela	12
Kapela Marije Snežne na Krvavcu	12
Podružnice	14
Cerkev svetega Ambroža pod Krvavcem	14
Cerkev svetega Križa v Stiški vasi	16
Cerkev svetega Štefana na Štefanji Gori	18
Cerkev svetega Duha v Češnjevku	20
Cerkev svetega Miklavža v Dvorjah	22
Cerkev svete Helene v Gradu	24
Cerkev svete Marije Magdalene na Pšati	26
Cerkev svetega Martina v Šmartnem	28
Cerkev svetega Matija v Zalogu	30
Cerkev svetega Florjana v Lahovčah	32
Cerkev svetih Simona in Juda Tadeja na Spodnjem Brniku	34
Cerkev svetega Janeza Krstnika na Zgornjem Brniku	36
Namesto zaključka	38
Glavni viri	38

Župnija Cerklje na Gorenjskem

- ⊕ župnijska cerkev
- ✚ podružnična cerkev
- kapela
- meja območja, ki spada k cerkvi

Za karto župnije so smiselno upoštevana območja katastrskih občin in naselij, ki se povsod ne skladajo. Območje župnije ni jasno definirano le v Spodnjem Zalogu, kjer nekaj hiš sodi v župnijo Komenda. Vir grafičnih predlog za izdelavo karte: spletna stran www.geoprostor.net